

RAPORT Z BADAŃ SPOŁECZNE POSTRZEGANIE OSÓB BEZROBOTNYCH

Research report social perception of the unemployment

Abstrakt

Badania empiryczne prowadzone w ramach projektu badawczego *Społeczne postrzeganie osób bezrobotnych* zostały zrealizowane we wrześniu 2015 roku. Badania przeprowadzono na reprezentatywnej próbie mieszkańców Polski powyżej 18. roku życia. Liczebność próby wyniosła 972 osób. W kwestionariuszu uwzględniono wybrane aspekty postrzegania osób bezrobotnych w Polsce, ze szczególnym uwzględnieniem społecznych wyobrażeń dotyczących źródeł utrzymania, wysokości oraz czasu pobierania zasiłku, a także wyobrażeń dotyczących wybranych konsekwencji zjawiska.

Słowa kluczowe: społeczne postrzeganie, społeczna wiedza, wiedza potoczna, bezrobocie

Abstract

Empirical studies within the research project *The social perception of unemployed persons* were conducted in September 2015. The study was carried out on a representative sample of Polish society in the number of 972 people. The purpose of the research was to explore the social knowledge about the unemployed, especially social perception of livelihood, the value and duration of taking unemployment benefits and perception of the consequences of unemployment.

Keywords: social perception, social knowledge, common knowledge, unemployment

Wprowadzenie

Sposoby postrzegania i określania zjawisk są społecznie uwarunkowane i niosą ze sobą społeczne konsekwencje. Potoczna wiedza o zjawiskach jest społecznie konstruowana, a także zwrotnie sama kształtuje społeczne opinie. To, w jaki sposób mówi się o zjawisku w mediach, jak się je przedstawia w dyskursie publicznym, jest kwestią bardzo istotną, niosącą ze sobą szeroko idące konsekwencje.

Również w odniesieniu do zjawiska bezrobocia ważne jest badanie społecznej wiedzy na jego temat. Sposób mówienia o bezrobociu wyznacza bowiem jego społeczną ważność, świadczy o poświęcanej problemowi uwadze, trosce i informuje o ocenie zjawiska – nadaje mu tym samym określoną wagę. Wytworzony i funkcjonujący w społeczeństwie dyskurs bezrobocia ma bardzo duże znaczenie, przede wszystkim dla osób nim dotkniętych. W przypadku osób bezrobotnych to, co mówi się o bezrobociu i bezrobotnych, może mieć odzwierciedlenie w obrazie własnym osoby, samopoczuciu i odczuwaniu konsekwencji bezrobocia. Waga publicznego dyskursu bezrobocia ma również swoje odzwierciedlenie w polityce państwa i podejmowanych działaniach względem zjawiska. Z powyższych względów widoczne staje się to, jak istotne jest dążenie do rzetelnego opisu rzeczywistości społecznej. Dyskurs oparty na dogłębnej analizie zjawiska może przeciwdziałać stygmatyzacji, może również nadawać właściwą rangę zjawisku, co w konsekwencji prowadzi do efektywnego przeciwdziałania i zapobieganiu bezrobociu.

Jak pokazały badania prowadzone w latach 90. XX wieku i w 2001 roku, społeczna wiedza na temat zjawiska bezrobocia nie jest zgodna z rzeczywistością. Na podstawie tych badań można mówić o istnieniu kilku stereotypów osób bezrobotnych, które jako nieprawdziwe uogólnienia funkcjonują w społeczeństwie. Poglębione badania dotyczące stereotypów bezrobotnych (badania, które w późniejszych latach w sposób tak gruntowny nie były kontynuowane) zostały przeprowadzone w latach 90. przez panią profesor I. Reszke. Wykazały one dominującą rolę stereotypu pozytywno-neutralnego 55,7%, a także istnienie negatywnego stereotypu osób bezrobotnych. Przejawiało go 10,2% badanych. Natomiast stereotyp osób bezrobotnych odrzuciło jedynie 6,3% badanych (Reszke 1995: 88). Inne badanie realizowane w 2001 roku również ukazało elementy stereotypowego postrzegania bezrobotnych. Badanie CBOS z 2001 roku ujawniło rozbieżność sposobu postrzegania i rzeczywistości dotyczącej źródeł utrzymania osób bezrobotnych. O danej kwestii wypowiadali się zarówno bezrobotni, jak i pozostali badani, co umożliwiło bezpośrednie porównanie opinii i społecznego postrzegania. Jak już wspomniano, od czasu 2001 roku w prowadzonych przez CBOS badaniach nie realizowano w Polsce reprezentatywnych ilościowych badań o tej tematyce. Dostępne obecne analizy koncentrują się na badaniu osób bezrobotnych, a nie na społecznym ich postrzeganiu. Brak dostępnych aktualnych danych ilościowych odnoszących się do opinii całego społeczeństwa na temat wiedzy o zjawisku bezrobocia i osobach bezrobotnych stał się główną przyczyną podjętej przez zespół badawczy problematyki. Celem przeprowadzonych badań było uzyskanie aktualnej wiedzy na temat percepcji osób bezrobotnych w społeczeństwie oraz w dalszej kolejności możliwość odniesienia uzyskanych informacji do rzeczywistej sytuacji osób dotkniętych zjawiskiem bezrobocia i danych na temat zjawiska pochodzących z GUS, CBOS, dokumentów prawnych.

Badanie empiryczne w ramach projektu *Społeczne postrzeganie osób bezrobotnych* zrealizowano we wrześniu 2015. Badanie przeprowadzone zostało na reprezentatywnej, losowej próbie mieszkańców Polski powyżej 18. roku życia. Liczebność próby wyniosła 972 osób. Realizację badania zlecono ogólnopolskiemu ośrodkowi badawczemu – CBOS. Respondentom zadano pytania dotyczące wyobrażeń na temat źródeł utrzymania osób bezrobotnych w Polsce, wysokości pobieranych świadczeń w postaci zasiłku dla osób bezrobotnych oraz czasu pobierania. Jak pokazały wcześniejsze badania, są to kwestie, wokół których szczególnie narastają nieprawdziwe, błędne, stereotypowe wyobrażenia. Zespół badawczy opracował pytania zestawione w ankiecie kwestionariusza badania. W postawionych pytaniach proszono badanych o ustosunkowanie się do poniższych kwestii, takich jak: „Jak Pan(i) sądzi, z czego utrzymują się ludzie bezrobotni w Polsce?”, „Jak Pan(i) sądzi, ile wynosi obecnie w Polsce zasiłek dla bezrobotnych?”, „Jak Pan(i) sądzi, jaki jest obecnie w Polsce czas pobierania zasiłku dla bezrobotnych?”. Każde z pytań było pytaniem zamkniętym, opatrzonym odpowiadającą kategorią odpowiedzi.

Kolejną badaną kwestią było społeczne wyobrażenie o konsekwencjach bezrobocia. Respondentów proszono o określenie, jaka część osób bezrobotnych ich zdaniem: uczy się, dokształca, podnosi swoje kwalifikacje, jaka część aktywnie szuka pracy, pracuje dorywczo, czy ma pracę w pełnym wymiarze w szarej strefie. Badani pytani byli również o to, jaka część bezrobotnych spędza czas beczynnie, przeznacza czas na wykonywanie obowiązków domowych oraz jaka część spośród bezrobotnych załamuje się, traci wiarę w siebie czy pozostaje bez pracy dłużej niż rok.

Wyniki badań

Wyniki badań ukazały rozbieżność, w wielu kwestiach, między społecznymi opiniami na temat osób bezrobotnych a rzeczywistością. Pierwsze z pytań badawczych dotyczyło postrzeganych źródeł utrzymania osób bezrobotnych. Respondenci określając je, wskazywali na utrzymywanie się przez osoby bezrobotne głównie z zasiłku dla osób bezrobotnych (57,1%), z prac dorywczych (71,8%), pozostawianie na utrzymaniu członków rodziny (46%) oraz na korzystanie przez bezrobotnych z pomocy opieki społecznej, instytucji charytatywnych, Kościoła (42,4%). Spośród ogółu respondentów 16,8% udzieliło odpowiedzi wskazującej na utrzymywanie się bezrobotnych z pieniędzy zdobytych niezupełnie uczciwie. 13% odpowiedziało, że bezrobotni utrzymują się z drobnego handlu. Jedynie 3,5% wskazało, że bezrobotni utrzymują się z oszczędności. W powyższym pytaniu respondenci mieli możliwość wskazania trzech odpowiedzi. Tymczasem dane ewidencji urzędów pracy

oraz badania osób bezrobotnych dostarczają odmiennych danych. Według danych podawanych przez GUS w grudniu 2015 roku prawa do zasiłku nie posiadało 86,1% osób zarejestrowanych bezrobotnych. Zasiłek dla osób bezrobotnych otrzymywało jedynie 13,9% osób zarejestrowanych (*Bezrobocie rejestrowane I–IV kwartał 2015 r.*, 2015: 49). Ogólnopolskie badania CBOS przeprowadzane wśród osób bezrobotnych ukazują odmienne źródła utrzymania osób pozostających bez pracy niż społeczne wyobrażenia dotyczące tej kwestii. Większość bezrobotnych, bo aż 68%, pozostaje na utrzymaniu członków rodziny. Z prac dorywczych utrzymuje się 26%, z oszczędności 12%, z pomocy opieki społecznej, instytucji charytatywnych, Kościoła – 16%. Z drobnego handlu oraz z pieniędzy zdobytych niezupełnie uczciwie po 1% (*Bezrobotni o swojej sytuacji*, 2015: 7).

Porównanie badań przeprowadzonych w 2001 i 2015 roku ukazuje zarówno pewne elementy stałe w opiniach społecznych, jak i pewne dokonujące się zmiany społecznej wiedzy o zjawisku bezrobocia. Mimo upływu czternastu lat społeczna wiedza o głównych źródłach utrzymania osób bezrobotnych pozostaje w dużej mierze taka sama. Większość badanych uznaje, że bezrobotni utrzymują się z prac dorywczych, zarówno w jednym, jak i drugim badaniu jest to około 70% respondentów. Zmieniło się nieco społeczne postrzeganie zasiłku jako źródła utrzymania. Takiej odpowiedzi udzieliło 72% społeczeństwa w 2001 roku, 57,1% w 2015. Jednak nadal widoczna jest znaczna rozbieżność między oceną tego źródła utrzymania przez samych bezrobotnych a społecznymi wyobrażeniami. Wśród badanych przez CBOS bezrobotnych jedynie 5% wskazało to źródło utrzymania. Na przestrzeni lat zmieniła się również liczba wskazań dotyczących korzystania z pomocy opieki społecznej, instytucji charytatywnych i Kościoła. W społecznej opinii ten sposób utrzymania w 2001 roku wskazało 22% badanych, natomiast w 2015 wskazań dotyczących tej odpowiedzi było dużo więcej – 42,4%. Znaczna rozbieżność między rzeczywistością a społecznym wyobrażeniem o bezrobociu, zarówno w badaniu z 2001, jak i 2015 roku, dotyczy takich sposobów utrzymania, jak prace dorywcze, pozostawanie na utrzymaniu członków rodziny, utrzymanie z drobnego handlu, z pieniędzy zdobytych niezupełnie uczciwie, z oszczędności czy z pomocy różnych instytucji. Porównanie dotyczące wyników badania z 2001 roku, danych pochodzących z projektu zespołowego – *Społeczne postrzeganie osób bezrobotnych* oraz danych obrazujących opinie samych osób bezrobotnych prezentuje poniższa tabela.

Tabela 1. Sposób utrzymania osób bezrobotnych.

Jak Pan(i) sądzi, z czego utrzymują się ludzie bezrobotni w Polsce?	Postrzeganie osób bezrobotnych 2001 – badanie CBOS	Społeczne postrzeganie osób bezrobotnych – projekt badawczy 2015	Odpowiedzi osób bezrobotnych o źródłach utrzymania – badanie CBOS
Z zasiłku dla osób bezrobotnych	72%	57,1%	5%
Z prac dorywczych	70%	71,8%	26%
Pozostają na utrzymaniu członków rodziny	47%	46%	68%
Z pomocy opieki społecznej, instytucji charytatywnych, Kościoła	22%	42,4%	16%
Z pieniędzy zdobytych niezupełnie uczciwie	21%	16,8%	1%
Z drobnego handlu	–	13%	1%
Z wyprzedaży posiadanych przedmiotów	–	4,4%	2%
Z oszczędności	3%	3,5%	12%
Z prac stałych	4%	5%	–
Trudno powiedzieć	1%	1%	2%

Źródło: Dane z zespołowego projektu badawczego – *Społeczne postrzeganie osób bezrobotnych*; *Bezrobotni o swojej sytuacji* 2015: 7; *Polacy o bezrobociu i bezrobotnych, bezrobotni o sobie* 2001: 23. (W każdym z badań respondenci mogli wskazać trzy odpowiedzi).

W dalszej części badania respondenci proszeni o określenie kwoty zasiłku dla osób bezrobotnych. W większości (39,3%) wskazywali przedział między 300 a 600 złotych. Jest to wartość zaniżona w stosunku do występujących w rzeczywistości otrzymywanych świadczeń. Bardziej trafnie odpowiedziała druga pod względem wielkości grupa badanych – 28% określiło wartość zasiłku na poziomie 601–900 złotych. Należy jednak zwrócić uwagę na kategorię badanych, którzy nie wiedzieli, jaka jest kwota zasiłku dla osób bezrobotnych, trudno im było ją określić – takich odpowiedzi było 28,1%.

Wartość zasiłku dla osób bezrobotnych określa Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 roku o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (z późniejszymi zmianami), art. 72.1, 75. Otrzymywane świadczenie jest w Polsce zróżnicowane i uzależnione od długości okresu uprawniającego do pobierania zasiłku. W przypadku, kiedy okres uprawniający do pobierania zasiłku wynosi do 5 lat, kwota zasiłku wynosi 80% stawki podstawowej, w przypadku okresu uprawniającego do zasiłku powyżej 20 lat – 120%. Wartość zasiłku zmniejsza się również po trzech miesiącach pobierania zasiłku. Świadczenie w wersji podstawowej (100%) wynosi – 831,10 zł, po trzech miesiącach pobierania – 652,60 zł, w wersji obniżonej (80%) – przez pierwsze trzy miesiące 664,90 zł, w kolejnych – 522,10 zł, w wersji podwyższonej (120%) wynosi w pierwszych trzech miesiącach – 997,40 zł, w kolejnych – 783,20 zł (*Obowiązujące stawki, stan prawny na dzień 11 maja 2016 r.*).

W dalszej części badania respondenci pytani byli jaki, jest czas pobierania zasiłku przez osoby bezrobotne. W większości (45,6%) wskazywano na czas między 4 a 6 miesięcy, a także na kolejny przedział czasowy między 7 a 12 miesięcy – takich odpowiedzi udzieliło 23% badanych. Trudność określenia czasu pobierania zasiłku widoczna była w przypadku 22,8% respondentów. W mniejszości były takie odpowiedzi, które wskazywały na dłuższy niż rok czas pobierania zasiłku – od 13 do 24 miesięcy (1,1%) czy okres do znalezienia zatrudnienia (2,8%). Odpowiedzi respondentów w większości odpowiadały rzeczywistości. Można zauważyć jednak, że część badanych, blisko 30%, nie wiedziała, jaki jest dokładny czas pobierania świadczenia. Tymczasem okres pobierania zasiłku dla osób bezrobotnych jest w Polsce zróżnicowany i wynosi 6 lub 12 miesięcy, co określa Ustawa z dnia 2 kwietnia 2004 roku *O promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy* (Dz.U. 2004 nr 99 poz. 1001, tekst ujednolicony Dz.U. 2016, poz. 645). Zgodnie z art.73. 1 ustawy okres pobierania zasiłku wynosi:

1) 180 dni – dla bezrobotnych zamieszkałych w okresie pobierania zasiłku na obszarze powiatu, jeżeli stopa bezrobocia na tym obszarze w dniu 30 czerwca roku poprzedzającego dzień nabycia prawa do zasiłku nie przekraczała 150% przeciętnej stopy bezrobocia w kraju;

2) 365 dni – dla bezrobotnych:

a) zamieszkałych w okresie pobierania zasiłku na obszarze powiatu, jeżeli stopa bezrobocia na tym obszarze w dniu 30 czerwca roku poprzedzającego dzień nabycia prawa do zasiłku przekraczała 150% przeciętnej stopy bezrobocia w kraju lub

b) powyżej 50. roku życia oraz posiadających jednocześnie co najmniej 20-letni okres uprawniający do zasiłku, lub

c) którzy mają na utrzymaniu co najmniej jedno dziecko w wieku do 15 lat, a małżonek bezrobotnego jest także bezrobotny i utracił prawo do zasiłku z powodu upływu okresu jego pobierania po dniu nabycia prawa do zasiłku przez tego bezrobotnego, lub

d) samotnie wychowujących co najmniej jedno dziecko w wieku do 15 lat.

Bardzo ciekawych informacji dostarczyło ostatnie z pytań badawczych, odnoszące się do społecznego wyobrażenia na temat aktywności, konsekwencji zjawiska dla osób bezrobotnych. Większość respondentów była przekonana o pracy dorywczej oraz pracy w szarej strefie osób bezrobotnych. Aż 40,1% badanych stwierdziło, że większość bezrobotnych pracuje dorywczo, a 30,3% że jest to mniej więcej połowa z nich. Natomiast 22,9% odpowiedziało, że większość bezrobotnych, a 32,8% że mniej więcej połowa z nich ma pracę w pełnym wymiarze w szarej strefie. Dość duża część badanych była przekonana, że tylko część bezrobotnych poszukuje pracy i że bezrobotni spędzają czas beczynnie – takich odpowiedzi udzieliła 1/3 badanych. Aż 54% spośród badanych uważało, że tylko nieliczni bezrobotni uczą się, dokształcają, podnoszą swoje kwalifikacje. Część respondentów dostrzega jednak inne aktywności części bezrobotnych czy konsekwencje braku pracy. Spośród badanych 32,4% uznało, że część bezrobotnych, mniej niż połowa, większość swojego czasu przeznacza na wykonywanie obowiązków domowych, a 40% stwierdziło, że większość albo połowa odczuwa negatywne

konsekwencje braku pracy, gdyż załamuje się i traci wiarę w siebie. Badani w przeważającej mierze (70,6%) uważali, że większość bezrobotnych pozostaje bez pracy dłużej niż rok.

Wnioski

Zrealizowane badania ukazały w przeważającej mierze podjętych zagadnień rozbieżność społecznej wiedzy na temat osób bezrobotnych a tego, jak faktycznie wygląda ich funkcjonowanie. Rozbieżności dotyczyły szczególnie kwestii materialnych, źródeł utrzymania, pobierania zasiłku i jego wartości. Respondenci mieli silne przekonanie o wykonywanej przez bezrobotnych pracy dorywczej i pracy w szarej strefie. Można wskazać na pewną sprzeczność wyrażanych poglądów, gdyż respondenci przekonani o długim pozostawaniu bez pracy większości bezrobotnych jednocześnie wskazywali na zasiłek jako główne źródło utrzymania, przypisując mu niskie wartości. Natomiast w stosunku do czasu pobierania zasiłku można stwierdzić u respondentów wiedzę zgodną z rzeczywistością. Większość badanych trafnie wskazała czas pobierania zasiłku.

Uzyskane wyniki wskazują na znaczną rozbieżność między społeczną wiedzą o zjawisku a rzeczywistymi cechami zjawiska i osób nim dotkniętych. Wiedza o bezrobotnych nie jest zgodna z rzeczywistością. Niewątpliwie badania wymagają dalszej pogłębionej kontynuacji i poszerzenia o dodatkowe kwestie dotyczące społecznego obrazu osób bezrobotnych w społeczeństwie. Niniejsze badanie zostało zawężone do najbardziej istotnych kwestii. Uzyskane na tym etapie wyniki uzasadniają podjęcie działań informacyjnych i edukacyjnych, których celem byłoby szersze przedstawienie społeczeństwu prawdziwej sytuacji osób bezrobotnych, a w konsekwencji doprowadzenie do zmiany społecznego obrazu osób bezrobotnych. W przypadku innych kategorii społecznych, takich jak: osoby leworęczne, dyslektycy, osoby niepełnosprawne, takie działania były i są podejmowane czy to poprzez działania informacyjne, czy kampanie społeczne. Badanie wykazało, że w przypadku kategorii osób bezrobotnych takie działania również powinny zostać podjęte.

Bibliografia

- Bezrobocie rejestrowane I-IV kwartał 2015 r.*, GUS, Warszawa.
- Bezrobotni o swojej sytuacji*, (2015), CBOS, Warszawa.
- Dz.U. 2004 nr 99 poz. 1001, tekst ujednolicony Dz.U. 2016.645, www.psz.praca.gov.pl, [dostęp: 04.06.2016].
- Obowiązujące stawki i stan prawny na dzień 11 maja 2016 roku*, www.psz.gov.pl [dostęp: 4.06.2016].
- Polacy o bezrobociu i bezrobotnych, bezrobotni o sobie*, (2001), CBOS, Warszawa.
- Reszke I. (1999), *Wobec bezrobocia: opinie, stereotypy*, Wydawnictwo Śląsk, Katowice.
- Ustawa z dnia 2 kwietnia 2004 roku o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy* (Dz.U. 2004 nr 99 poz. 1001, tekst ujednolicony Dz. U. 2016 poz. 645, www.pzs.gov.pl [dostęp: 4.06.2016].